

ADITZAREN GALDEGAI FUNTZINOAZ

Arrasate, 1979-XII-20

Adolfo Arejita

Azkuek formulatu eta Altubek desarroillatu eben *galde-gaiaren legeaz* berbarik asko egin daitekean arren, gure jarduna apala izango da asmoz: aditzera mugatu gara, eta gai hau sakon aztertzeke ezinbestekoak diran ahozko euskeraren erabillera errejistrorik egiten saiatu ez gareanez, mugatua dogu lantxo hau.

Idazle zaharren batzuk ere kontuan hartu ditugu lan hau egiterakoan. Bizkaierazko idazle klasikoren batzuk, ain zuzen ere: Jose Antonio Mogel, Pedro Astarloa, Prai Bartolome, Olaetxea, Pedro Antonio Añibarro eta Juan Jose Mogel. Baita Agirre Asteasuko eta Iturriaga ere erabilli ditugu kasuren batzuetan.

Lanaren mugaketa

Sebero Altubek euskal joskera zehaztu eta gramatika arauetan finkatu gura izan ebanean, mendebaldeko euskalkiez baliatu zan gehien baten, bizkaieraren eta gipuzkeraren egiturak ardatz legeaz hartuaz. Ba ekian ifar aldeko eta nafarreraren kutsuko euskalkiek oso-osoan betetzen ez ebena bere arauketa, aditzari egokionean berariaz, baiña aberatsen eta ugarienak, hemendirengo euskalkiei eritxoen nonbait.

Guk ere, euskeraren osotasunari jaramon egin beharra gogoan izan arren, mendebaldeko euskerakuneetan finkatu dogu geure lana, bizkaierazkoan batez ere, beti ere batasunari begira geure ikusgunetik egindako aportazino bat izango dalakoan.

Dana dala, euskerak gure inguruan halako ta halako egikerak dituelarik, Euskalerrri guztian erabilten ez diralako atxakiaz, joskera bera auzitan jartzeak ez dau balio.

Aditza galdegai. Erabillera

Aditzak, galdegai danean, jokaera ezbarდიñak izan oi ditu ahozkoan eta idatzizko euskeran. Ahozko euskeran hainbat egikera eder eta aberasgarri txitean pitean azaldu oi diranez, idatzizkoan darabilguzanak ostera askozaz urriagoak eta finkatuagoak dira, klitxetuagoak. Alde batetik, idazterakoan aurreko literatur tradizinoan ikasitakoak heredutzat hartu oi ditugulako. Bestetik, euskal literaturan, ahozko euskeratik urreko izkera mota eskatzen daben literatur jeneroak behar beste landu eta ugaritu ez ditugulako. Alkarrizketa, antzerki eta narratiba bizi gutxi da gure literaturan. Poesiazkoak eta esakune luzeak eskatzen dituen sermoe liburu ta enparauak, ostera, moltzo ugariagoa egiten dabe. Beraz, euskal literatura idatziak ahozko euskeraren adierazpide asko erregistratu ez dituan ezkerro, beharrezko deritxogu bateko ta besteko iturriei jaramon egitea.

Ahozko euskeran sarri entzun geinkez honako erak, aditzaren baietz-ezetzak nabarmentzerakoan:

a) (Norbaitek ezetza diñotsonean) - *Ba da joan*, neuk ikusi dot eta.

b) *Joan... egingo zan*, baiña *deitu*, ez dau *egin* beiñik bein.

d) *Ikusi bai egin dogu*, baiña ordubete geroago.

e) *Ekarri ba dakar* bazkaria, behar bada otzituta egongo da baiña.

Idazleek ere ahozko euskeratik adierazpide asko batu egiten dabe, baiña neurri baten. Izan ere joskeraren, izkuntzaren barne-egituraren kontzientzia ta ikertza Azkueren belaunaldiaz datorkigu. Orduantxe emoten deutse bere garrantzia eta ikerlanak egiten asi ere bai. Lehenago, Juan Antonio Mogeleg esaterako, euskeraren aberasgarri dirala-ta ainbat berba ta esakune eder batu baeban, joskera aldetik latin-erromantze landuen sunda askotxo somatzen zan.

Azkueren belaunaldi horretan Otxolua aitatu geinke eredu legez. Etenak egin arte ekin eutsan honek euskera biziaren egikera aberatsak idatziz emoten. Baita Azkuek berak, Agirrek, Kirikiñok eta beste askok ere bardin jarraitu eutsen bide honi. Azalekoak barik, euskeraren muin-muiñeko egiturak ondo erabiltearen kontzientziak eragindako frutu doguz S. Altuberen lan nagusi biak: *Erderismos* eta *El Acento vasco*. Bere lanok osotu, ugaritu eta, behar bada, ikusgune barri batetik begiratu geinkezan arren, arrezkero inork ez deute antzik emon. Eta neure eritxian, Azkuenagaz batera, lanik erraldoietakoa dogu euskeraren ikertzan, zentzunez eta begi zoliaz jokatuaz hainbat zeaztasun batu eta arrazoipetu zitualako.

Aditza galdegai. Erabillera

Aditza era bitara izan daiteke galdegai (eta Altubek azaldua labur labur aitatu baiño ez dot egingo): batetik aditzaren ekintza bera, beste edozein izen arrunt bailitzan: etorri, ikusi, joan... Azpi azpian ZER dogu itauna, baiña erantzuna, izen edo esaldi bat izan beharrean, aditza bera dogu:

ZER *dakar* ————— OGIA *dakar*
 ZER *diño* ————— IXILIK EGOTEKO
 ————— ETORRI DATORRELA
 ZER *egin dau* ————— APURTU *egin dau*
 IXILDU *egin da*.

Beraz, aditza esaldian galdegai danean, galdegaitasun hori azpimarratzeko darabilgun errekurtsua aditz-partizipioa da, lehen partizipioa. Aditzak izen baten zeregin berbera hartzen dau.

Aditz soilla danean, azpimarratze hori, bere partizipioa aditz jokatuaren aurretxoan ipiñiaz betetzen da:

Kepak JAKIN daki
Astiro, baiña ETORRI dator
Alperra zala baiña EGIN egin dau

Izan leiteke, halan eta ere, egikeraz holangoxeak izan arren, galdegaia beste itzen bat izatea.

ASKO *daki jakin*
 Etorri BIAR *dator*

Aditz perifrastikoetan ere bardin: aditzaren ekintzagaitik itaun egikeran, aditz berorren partizipioak beteko dau zeregin hori, izen arrunt bat bailitzan, eta *egin* aditzak beteko dau bere lekua aditz jokatu legez:

Joxe etorri da — *Joxe ETORRI EGIN da*

Beraz, EGIN horri erantsi behar jakon -TEN eta -GO, oizko eta gerotasuneko aldi-ezaugarriak: *egiTEN, eginGO*. Baiña, halan ere, aditzizenak (*ekarri, etorri, joan, eroan*) ezarriko deutso bere nortasuna (iragankor edo irangangaitz iza-tea) aditz laguntzailleari:

Bidean GALDU $\overrightarrow{\text{egin}}$ DA

Tiroa BOTA $\overrightarrow{\text{egin}}$ EBAN

Aditz-ekintzaren marka honeek bizkaieraz zaintzen dira osoen, eta gipuzkeraz ere bai (zenbat eta mendebal alderago, gehiago). Aditz soilla naiko bakar eta urri darabilgun ezkerro, *IBILLI DABIL, JOAN NOA, EKARRI DAKAR* eta holako erak ere gutxi erabilliak dira, batez ere idatziz. Barruti mugatua dabe. Aditz perifrastikoaz egiñak, ostera, zabal dabilz gaur egun, ahoz zein idatziz, mendebaldeko euskalkietan berariaz.

Eta bizkaieraz, derriorrezko beharrizan barik ere, sarri sarri entzuten da ahoz *EGIN* hori beste aditzen bati laguntzen. Adibidez honako esaldi moduetan:

Ze u be zoaz, autoa gero ekarri EGITEKO
Afald u daigun orain, gero kantatu EGITEKO
Sarritan EGITEN dogu jan kanpoan

Edo Añibarroren esalditxo hau:

"Sendotuco nozula, aurrerantzean jausi ECEITECO becatuan" (ESC. LIB. or. 154).

EGIN sartuaz aditz-ekintza indartzeaz era berean, jazo leiteke beste galdegaiaren bat egotea ere. Esaterako:

Txistua, jo ONDO egiten dau, baiña musikarik ez daki.
Izan, BERTOKOA da, euskerarik jakin ez arren.
Zaldun hori SARRITAN etorri egiten da, ez dakit zertara baiña.

Azentuak berebiziko garrantzia dauka holako aditz-egikeretan; esangura bat emoterakoan, azentuak ere bere leku berezia jagoten dau:

*Azkenean ere ETORRI egin dira
Etorri GAUR datoz*

Idazle zaharregana joten badogu, aditz-ekintza galdegai izatearen markarik nekez ikusiko dogu. Lehen esandako idazleetan barrena, arakatu eta arakatu ekin ondoren, EGIN laguntzaillerik aurkitu ere ez dogu egin ia, galdegai kasu argiak izan arren:

“eta obiaren sarrera arlosaz ichia bacegoan ere, IRTEN ZAN andic”

“Esan zuan Jesusec, ILLERACICO ZUELA Juduac...”
(J. B. Agirre, III, or. 5)

“Baiña pecatarijac eguiten badau bere pecatu guztien penitencija,..., BICICO DA ta ez illgo” (J. A. Mogel, CONF. ONA, 1853, or. 3).

“¿Cer esan gura dau Cristo ILL ZALA?” (Olaetxea, CRIST. DOTR. 1894, or. 47).

“ta aguinduban dagozanac, OBEIDU BIAR DEUTSEE errazuazco ordenetan” (Bartolome, EUSC. ERRIJ. 1816, or. 42).

“ichubac DACUSE, errenac DABILZ, sarnatijac GARBITUTEN DIRA, gorrac DANTZUBE, ilac VIZTUTEN DIRA...” (P. Astarloa, URTEC DOME. 1903, or. 13)

Azaldutako adibide guztiotan egoan EGIN edo soilletan aditz-partizipioa sartu beharra, baiña ez da holakorik subertatzen. Noiz edo noiz bai horregaitiño, Seber Altubek *ERDERISMOS* liburuan batzen dauan P. Bartolomeren hauxe esate-rako:

“Oneek esatia, galdu EGITEN dogu... geuri bere ostu EGITEN deuskubee...”

Egin beharko gendukean itauna, ia noiztikoak ditugun markaok. Berandukoak ete dira? Baietz dirudi, baiña gogoan izan behar da ahozko euskeran sortu diranetik eta idatzira pasatu diranera aldi luzea igaro oi dala. Ekialdeko eta iparraldeko euskalkietan agiri ez diranez, euskera guztian hedatua egon danik ere ezin esan daiteke. Euskerak, adierazpide

beharrak eraginda, aditz arrunten gaiñera galdegai marka hori sortu egin dau goiz edo berandutxoago, eta mendebaldeko euskeran hain zuzen ere.

Aditzaren BAIETZ-EZETZAK galdegai

Kasu honetan geure itauna aditz-ekintza gertatzen BAI dan ala EZ dan itauntzen dogu. Erantzuna, jakiña, baterakoa zein besterako izan leiteke:

1. *Baietza*

1.1. Aditz *soilla* danean, itaunean zein erantzunean BA edo BAI izkiak sartzen dira aditz aurretxoan:

– *BA dakizu nor datorren?*

– *Bai, BA dakit ondo ere.*

Baiña, baietz eta ezetz eztabaida sortzen danean, Lekeition adibidez BAI erabilten dabe, eta jakingarria dogu zeaztasun hau:

– *Ez da egia – BAI da!*

– *Zuk ez dakizu kontu hori. – BAI dakit!*

– *Etorriko ete da, ba! – BAI dator.*

Zelan edo halan, aditz-ekintzagaitik eta haren baietz-ezetzagaitik itauntzen daneko kasuak alkarren interferentzia bat izan dabe, nahasteko formak sortu eragiñaz. Gaiñera, aditz partizipioa, normalki aurrean ipiñi arren, atzean ere jarri daiteke:

– *JAKIN BA DAKI, baiña ez dau esan gura.*

– *JOAN BA DOA, baiña ez bere gogoz.*

– *Euskalduna BA DA IZAN, baiña euskerarik ez daki*

– *Askorik ikasi ez arren ere, IBILLI BA DABIL.*

– *Dirua berak BA DAUKA EUKI, baiña ez zuri emoteko.*

Nahasteko egikerok *baietza* indartzeko dira, aditz-ekintza nabarmentzeko baiño gehiago. Azentua ez dago aditz-partizipioan, forma jokatuan baiño.

BA marka hori barik ezin erabili leiteke aditz soilla galdegai zeregiñean, aginteeeran edo izan ezik (*Zatoz hona, Zoaz hortik,...*). Idazle zaharretan, ostera, behin baiño sarriago agiri dira **BA** marka bako aditz soillak galdegai eginkizunaz (gutxienetan, jakiña). Pedro Astarloagandik hartutako adibideok ikusi:

“DUA mutil, nai nescatilaren bat otzein edo crijadu”
(URT. DOM. 1903, or. 9).

“DUAZ confesetara, eztaquiye icasbide, edo doctrinieren apurric...” (Ib. 9-10).

Kasurik gehienetan, ostera, ondo darabille idazleok **BA** marka hau.

Adibidez:

“Baiña BAGOZ legue batzuc, jocuaren gainian gorde biar dirianac” (Bartolome, EUSC. ERRIJ. 1816, or. 29).

“BAQUIT ceure neque guztien artean e- ninduzula ceure gogotic aztu” (Añibarro, ESC. LIB. 1802, or. 206).

“BAZAUT guztiz esainduric, loituric, beartsuric, ta gaisoric nagoala. Baiña BAQUIT bere Zu zareaala Osaquilla...” (Ib. 159).

“Cristoc Aitaric, edo Amaric BAUCO Jangoico dan partez BAUCO Aita cén dan Aita Eternua” (Olaetxea, CRIST. DOTR. 1894, or. 46).

Azentua **BA** eta aditz soillaren gaiñean dago jarria.

Aditz soilla, **BA** eta guzti, esaldi hasieran edo esaldi barruan agertu oi da. Eta, naiz eta barru-barruan baietzagaitik itauna beti egon, ez dauka derriorez egindako itaun bati erantzuten egon beharrik:

“BA NOA, berandu da-ta” erantzun geinke, erderaz *“me voy”* esatea legez, eta inork itaunik egin barik. Beste hainbeste ondorengo honeetan ere: *“BA ZABILZ bai, eta azkenean jausi egingo zara”*, *“BA LEITEKE iñor ez agertzea”* eta abar.

Bitartean erabili ezinik ere ez dago, **BA** izkia eta azentua beragan dituelarik: *“Ni ere BA NOK izatekoa”*, *“Bi-*

zitzeko lain *BA DAUKAT eta*”, “*Asteguna BA DA, baiña katurik ere ez dabil kalean*”...

1.2. Aditz *perifrastikoa* daukagularik, aditzaren baietza adierazteko ez daukagu marka agirikorik normalki, azentua edo izan ezik. Adibidez:

“*ETORRI DA eta ez dau ezertxo ere esan*”

“*JAKINGO DAU zeozer, nonzebarri utsa da-ta*”

Baiña eztabaida baten baietz eta ezetz ibillita, kasu honetan ere *BA* bategaz indartu geinke aditzori:

EZ da etorri. – BA DA ETORRI, neuk ikusi dot eta.

– Zenbat jokatu ez dauala ezer ekarri. – BA DAU EKA-RRI, neuk dakit eta.

Dana dala, gehienetan beste honetara erabilten da hola-ko kasuetan: “*BAI ekarri dau*”, “*BAI etorri da*”.

Aditzoi errez igarten jake galdegai direna esaldi hasieran. Ez ostera esaldi barruan, testo idatzia bada. Pausa eta azentua izan oi dira galdegaitasunaren iragarle bakarrak kasu honetan:

– Gure semea... JOAN ZAN Ameriketara, aspaldi joan ere.

– Hamaika holako... IKUSI DITUT neure bizitzan.

– Gure etxean... EGON ZARA zu behin baiño sarriago.

Aditz aurretxoan geldiu-netxo bat egiten da eta aditzaren gaiñera jausten da bete-betea azentuaren indarra. Euron ordez “*BAI joan zan*” edo “*BAI ikusi ditut*” esan geinke.

Aditz soillaz hitz egiterakoan aitatu dogunez, hemen ere aditzekintza galdegai daneko egikerekin nahastean erabili daikeguz orain artertzen gagozanak. Ots, aditz partizipoaren eta aditz laguntzaillearen tartean *EGIN* sartuta. Aditz partizipioaren ostean geldiu-nea egiten da eta *EGIN* indartzen da azentuaz. Aditz partizipioak, hemen beste edozein (galdegai ez dan) esaldi atalen betekizuna dauka:

“*Kepa, etorri... EGIN DA, baiña atzera joateko*”

Beste hau jarriko baleu, bardin litzateke:

“*Keparen etorrera IZAN DA honezkero*”

Beste adibide batzuk:

“Galdu... EGINGO DOGU, baiñ kostatuko jake bai.”

“Ikusi... EGITEN DIRA banakaren batzuk, baiña aspaldi aldendu dira.”

“Bizi... EGIN DIRA batzuk, baiña otsorik gehienak joan ziran.”

“Etorri... EGINGO DA gero, ikusia ikusita?”

Esaldiko aditz ez dan beste atalen bat tartekatzea ere subertatu daiteke, zelan halan hitzorri indarra emoteko. Adibidez:

“Urten GAUR egingo dogu, eta eldu BIAR elduko gara.”

Idazle zaharrei dagokienez, aditzaren baiezkoa azaltzeak ezelango eragozpenik ez daukan ezkerro, zuzen erabilten dabe beti. Hara hemen adibidetzat:

“POZTU ZAITEZTE egun andi onetan” (Agirre, PLATICAC, III, or. 3).

“DAMU DOT biotz guztiric” (Añibarro, ESC. LIB. 1802, or. 8).

“Ainguerubac bere JO EVEEN Jesus jaijo zanian. Ceruban bere JOTEN DAVEE. Eleiseetan bere JOTEN DA” (Bartolome, EUSC. ERRIJ. 1816, or. 32).

“JAGUI ZAN Jose, ARTU CITUBAN seina, eta bere Ama, eta ETORRI ZIRAN Israelgo lurrera” (P. Astarloa, URT. DOM. 1903, or. 17)

2. Ezetza

2.1. Aditz soillaz, bere aurretxoan EZ izkia ipiñiaz egiten da galdegai funtzinoa: EZ dator, EZ dakigu, EZ dabil...

Ahozko euskeran fonetikaz aditzagaz bat egiñik erabilten da izki hori, ia beti: ezTakit, Enoa, ezKoaz, Enekian, eTZenduan (eZenduan), eTXako, ezPadakar...

Lege jakiñak jarraituaz egiten da batze hau: D > T; G > K; B > P. Gaiñera: Z + J > TX; Z + Z > TZ eta Z; Z + N > N.

Altubek berak ere ohartu eragiten gaituanez, aditzaren ezetza ez eze, beste galdegairik ere izan geinke, azentua itz indartu horren gaiñera jausten dala:

“Hik EUK ez dakik”

– *“KEPA ez dator” - “NOR ez dator?”*

Aditz-ekintza eta aditzaren ezetza galdegai diraneko formak batuaz honako formak sortzen dira:

– *Morroe horrek iraksteko JAKIN ez daki ezer baiña!
Jakin EZ DAKI gauza haundirik, baiña ahalegin egiten dau.*

– *Osasuna zelan euki horrek, IBILLI ez dabil eta!
Autoa ba dauka, baiña ibilli EZ DABIL beragaz.*

2.2. *Aditz perifrastikoaz*, aditzaren ezetza laguntzaillearen aurretxean EZ jarriaz egiten da. Orduan aditza atal bitan banandurik gelditzen da: EZ + aditz laguntzaillea / aditz partizipioa.

Esaldi soilletan gaur ordena horrexekin egiten dira esaldiok:

<u>1</u>	<u>2</u>
EZ GARA	OSATUKO

Esaldi menperatuetan ez da bardin jazoten:

1. *Osotzailletan (konpletiboetan)* bai zaintzen da 1- 2 ordena hori:

<u>1</u>	<u>2</u>	
EZ DALa	ETORRIKO	<i>esan dau</i>

2. Enparauetan 2 - 1 egikera darabilgu beti:

Modaletan:

	<u>2</u>	<u>1</u>
<i>Berbarik</i>	EGITEN	EZ DAUala dago gixajoa

Zergaitizkoetan:

	<u>2</u>	<u>1</u>
<i>Inork</i>	JAGOTEN	EZ DAUalako dago bertanbera.

Erlatibozkoetan:

	<u>2</u>	<u>1</u>
	IKUSI	EZ DOGUñ gizonik ezin ezagutu.

Lehenago, 2 - 1 egikera, ots, partizipioa aurretik dala erabiliko ete zan diñosku Altubek. Formarik zaharrena berau ez ete dogun. Esaldi menperatuotako lekukotasunaz gaiñera, esaldi soilletakoa ere ba daukagu idazle zaharretan. Bizkaie-razko idazle batzuegandik hartutako 2-1 sistemako egikera batzuk:

- "*Ez, Jauna, neure ostatu pobre onetario JUANGO ETZARA, ni ceure bendiciñoez bete baga*" (Olaetxea, CRIST. DOTR. 1894, or. 146)
- "*eta guc ELDU BERE GURA EZTOGU ain mirari andi-jac jazoten dirian Mezara*"
- "*baña EZAGUTUCO EZ LEUQUEE echecotzat*" (J. A. Mogel, CONF. ONA, Itaurre IV (Ib. 150/))
- "*ta bautismoco gracia GALDU EZ DARUE pecatu mortalic eguiten ez dabeenac*"
- "*eta ni beimbere JAGUICO ENAS becatuaren azpitic*" (Añibarro, ESC. LIB. 1802 (Ib. 1))
- "*Baquit GURA EZTOZULA becataria galdu dedin*" (Ib. 147)

Baiña orduraco ere 1-2 egikera franko erabilten eben, idazleok eurok darabille-ta. Adibidez:

- "*Errazuazco olqueetiac, ta diversinojac EZ DAU ERA-GOZTEN Jaungoicua servidutia*" (Bartolome, EUSC. ERRIJ. 1816, or. 17)
- "*Au eguinagaz echadi, edo familijetan, EZTIRA AUR-QUITUCO aimbeste ez-jaquite* (P. Astarloa, URT. DOM. 1903, or. 10)
- "*EZTEUTSUT ICHICO urteten nire arimaco ostaturic*" (Añibarro, ESC. LIB. 1802, or. 165)

Galdegaiaren kontuan ezezko esaldiotan ere ba dira biurrikeriak: 1-2 egikera daukagunetan, *EZ + Aditz laguntzaillea / Aditz partizipioa* bitartean beste izen edo esaldi atalen bat sartu geinkeala. Esaterako:

- "*EZ DEUSTEZEK gorroto ta iguin geijago EMOTEN*" (J. A. Mogel, PER. AB. or. 28)
- "*odola ateratiagaiti EZ LEUKKEE zubek legezkuak DIRU BEREZKORIK eruan biarko*" (Ib. 34)

- *“bada, gazte demporaco confesinoetan EZ OI DA AINBESTE CONTU TA ARDURA IMINI”* (Ola-etxea, or. 123)
- *“bada euren gomute bazara, ETZARA IÑOS JAUSICO pecatuan”* (Añibarro, or. 17).

Zer arrazoi euki leikean horrek? Ba, hitz edo txatal horri indarra emotea, azpimarratzea, zelanbaiteko galdegai indar bat. Guk *“Ez gara GAUR etorriko, BIAR baiño”* edo *“Ez da GELDI egoten”* badiñogu, GAUR eta BIAR azpimarratuak dagoz. Halan ere, horrek ez dau esan gura bitarteko txatal osoa azpimarratuta dagoanik. Goiko idazleen adibideetan dakusgu argiro zein dan hitz edo atal indartua.

Eta azkenez, esan daigun ezezko esaldiotan, ba daukagula izenak edo hainbako esaldi atalak indartzeko beste modu bat ere, aditzaren aurre-aurretxoan ipiñi eta berari azentu indarra emonaz. Esaterako:

“KEPA ez da agertu, beste guztiak bai”
“BERAK ez dau gura, nik bai”
“SASOE ONEAN ez zara etorri, bestela alperrik izango zan”

3. EZIN izkia eta bere erabillera aditz barruan

Gure lan honen azken puntu modura agertzen dogu atal hau, iñoiz eztabaida-istilluen sorburu izan daitekeala-ta.

3.1. Euskaldun jator askok EZIN izkia UKAN aditz laguntzailleaz erabilli oi dabe, eta aditz partizipioa atzetik dala. Esate baterako:

No puedo venir EZIN DOT ETORRI

EZIN honek ba dirudi UKAN laguntzaillea eskatzen dauala. Halan ere, eztabaidarik franko sortu da bazterretan. Guk geuk Bizkaialdeko berbakune batzuk aztertuz, jende elduak ondo darabilela egiztatu dogu: Maillabian, Zeanurin, Lezaman, Morgan, Durangon eta Arrazolan euskaldun jatorrek UKAN darabile:

“Ezin juat etorri”
(Mallabian)

“Ezin yoat in”
(Arantzazun)

Gazte eta ez hain gazte diranen artean, ostera, eskualde guztietan doa hedatuz IZAN laguntzaillearen erabillera. Arratiako jendeari "Ezin ñok yoan", Lekeitiokoari "Ezin naz dxuan" eta abar sarritxotan entzuten dira gaur egun.

Eta ahaleran, ostera, IZAN-en erabillera oso zabaldua dago: "Ezin NEINTEKE joan" esaterako, aitatutako herri guztietan darabille.

Idazle zaharretan, aditz iragangaitzekin, EZIN ipiñita ere, IZAN laguntzaillea agertzen da beti, guk ikertutako kasuetan:

"bizarra kendu baga EZIN EGON GEINDEZ" (J. A. Mogel, PER. AB. or. 34)

"Badaquite negua etorrico dala, eta orduan ECIN IRTENGO DIRALA beren eultzetic" (Iturriaga, or. 27)

"ECIN EZCONDU LEITE andra onen aistiagaz" (Olaetxea, ib. or. 114)

"edo ECIN beti Meza nagusitara JUAN OI DA." (P. Astarloa, or. 9)

"ta templura JUAN EZINDANAC." (Bartolome, ib. or. 41)

3.2. Aditzaren egitura

Gaurko euskeran, esaldi soilletan eta, batez ere egi-terako aditzekin, EZIN-Aditz laguntzaillea + Aditz partizipioa erabilli oi dogu, berbaz gabiltzanean berariaz.

1	2
EZIN DOT	ETORRI
EZIN IZAN DAU	ETORRI
EZIN IZANGO NEUKE	ETORRI
EZIN NEINTEKE	ETORRI

Goiko adibideok herri euskeratik zuzen zuzen hartuak ditugu. Baiña ahozko euskeran, eta kasu batzuetan, 1-2 egi-ker horrek aldakuntza batzuk ere ba ditu:

EZIN EMON IZAN DEUTSAT

Xedezko edo elburuzko esaldietan:

EZIN EMON IZAN DAGIAN

EMON EZIN IZAN DAGIAN

Gaurko erabilkera ugarienaren kontra, idazleetan beste honetara agertzen da gehienetan: *EZIN + Aditz partizipioa + A. laguntzailea*. Ara hemen kasu batzuk:

“Zuk *EZIN AITU ZINAIZ nik esan neikezan gauza asko...*” (Mogel, Per. AB. or. 37)

“*Nik uste neban eztarri guztia euki biar ebala katigatuta, ta bertso gauzarik EZIN GOMUTAU LITXAKIOLA*” (Ib. 51)

“*Onaco aparteco bacocharen gogoco olgueetac gaiti, EZIN errequela seguru bat IMINI LEGUI*” (P. Bartolome, EUS. ERRIJ. or. 28)

“*orregaitic ECIN inundic bere IGARRI AL EBAN...*” (P. Astarloa, URT. DOM. or. 6)

“*ECIN AURQUITU IZAN EBENIAN...*” (Ib. or. 18)

“*Eztabe neurriric, ECIN MUGATU, TA CEMBATU LEIZ...*” (Añibarro, ESC. LIB. 1802, or. 2)

“*eta iñoc EZAGUTU ECIN LEUQUEAN*” (Ib. 213)

“*Senitasuna elduten bada irugarren gradu griño, ECIN EZCONDU LEITE* (or. 115).

“*Bai Jauna, bada berac lagundu baga, ECIN ALCANZAU GUINAI gueure Salvaciñoia*” (Olaetxea, CRIST. DOTR. 1894, or. 54)

“*EZIN AZTERTU DABE nai leuquen gueija, EZIN SAMURTU DABE gogua*” (Juan Jose Mogel, CONF. COMUNIÑO, or. 40)

Kasu guztiok, irakurrjala, eurrezean batuak izan dira, eta baten izan ezik danetan aurkitzen dogu egikera bera. Ez ahaleran bakarrik, egiteeran bertan ere bai, naiz eta bakana-go agertu adizkera hau idalè zaharrotan EZIN izkiaz.

Esaldi menperatuetan gaur ere idazle zaharron egikera hau bizi bizirik dago oraindiñokarren, beti halan erabili ez arren ere:

EZIN ETORRI IZAN DAUALA

EZIN LORTU IZAN DAUANEAN

Eta IZAN aditza erabili barik beste honetara:

LORTU EZIN DAUANEAN
IRABAZI EZIN DAUALAKO
ETORRI EZIN BADAU

Osotzailleetan, ostera EZIN DAUALA ETORRI egikera darabilgu sarrien.

Hauxe izan da guztia. Besterik ez.